

De Amsterdamse klokkengieterij onder Jan Albert de Grave 1699 tot 1729

Laura J. Meilink - Hoedemaker

naar een presentatie op het congres van de World Carillon Federation, Michigan, VS, 2011

De Amsterdamse klokkengieterij stond van 1657 tot 1680 onder leiding van de gebroeders Hemony, waarna hun neven Fremy het bedrijf overnamen.

In januari 1699, toen de laatste Fremy was overleden, werd Fremy's weduwe, Catarina ten Wege, de nieuwe eigenaar.

Voor de technische zaken was de weduwe Fremy afhankelijk van de meesterknecht Claes Noorden, die sinds 1662 in de gieterij werkte. De weduwe en de ambachtsman waren als het ware tot elkaar veroordeeld en moesten er samen het beste van maken. Gezamenlijk huurden zij in januari 1699 van het stadsbestuur voor een periode van zes jaar de werkplaats en woning aan de Lijnbaansgracht. Bij een notaris legden ze op 27 februari 1699 een samenwerkingsovereenkomst vast. Dit is een uniek document, want het biedt een kijkje in de organisatie van een 17e-eeuws productie- en handelshuis. Het contract behelst drie onderwerpen: het bedrijf, de belangen van volwassenen en kinderen en het gebruik van het gebouw.

Het bedrijf

Net als bij de huur van het gebouw werd het maatschapcontract afgesloten voor zes jaar. In die periode mocht Claes Noorden niet met

iemand anders een maatschap afsluiten of voor zichzelf beginnen. Ten Wege en Noorden waren elk voor de helft verantwoordelijk voor de inkomsten en de uitgaven. Claes Noorden moest de kas beheren en een kasboek bijhouden, waarvoor hij ieder halfjaar verantwoording moest afleggen tegenover Catarina ten Wege of haar vertegenwoordiger. Deze keuze was noodzakelijk omdat, zoals uit de ondertekening van het contract blijkt, Catarina analfabeet was.

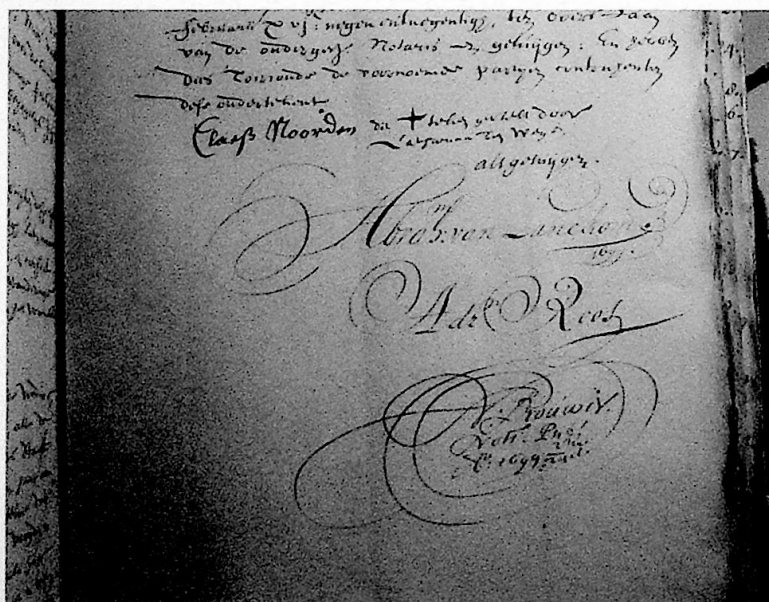
Er werd een inventarislijst van de gieterij in tweevoud opgemaakt, voor elk van beide partners een exemplaar. Claes Noorden mocht de vormen, de patronen, de sjablonen en de archieven van Fremy raadplegen en gebruiken. Met nadruk worden de staafspellen genoemd. Uiteraard: ze waren de ruggengraat van het bedrijf, omdat ze als referentie dienden bij het stemmen van klokken. De exclusieve toegang tot de bedrijfsruimten en kasten werd geregeld en beide families kregen de beschikking over een set sleutels.

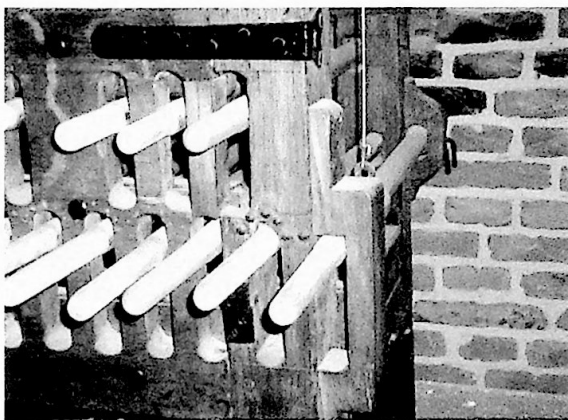
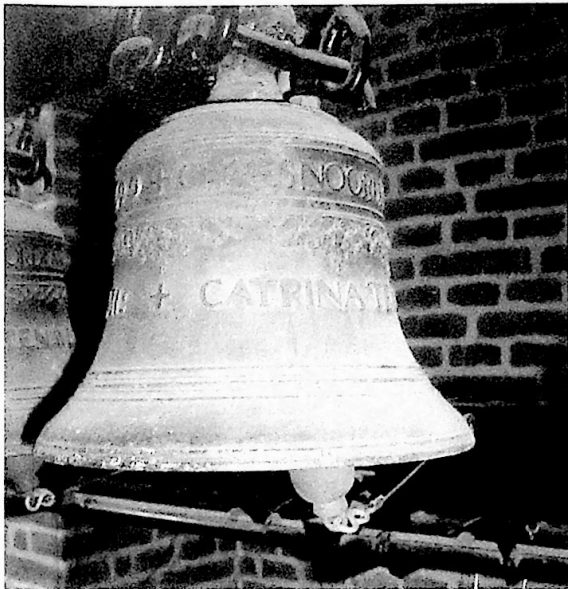
Van nu af aan moesten op alle klokken de namen van beide partners staan. Op de klokjes die begin 1699 werden gemaakt ter uitbreiding van de vijf carillons van Amsterdam staat de naam van Claes Noorden op het randschrift en die van Catarina ten Wege op de mantel. Het 17de-eeuwse klavier van het carillon op de Zuidertoren bestaat nog. Het laat de gevolgen zien van deze uitbreiding: sleuven voor de toetsen van de drie toegevoegde klokjes.

Persoonlijke belangen

Ook de persoonlijke aspecten zijn interessant. Catarina ten Wege had in haar huwelijk met Claude Fremy het leven geschonken aan ten minste zes kinderen. Hun rechten werden meegenomen in het maatschapcontract, althans die van de drie jongens. Als de jongens het klokkengietersvak wilden leren, dan moest

Ondertekening
van het maatschapcontract
door Claes
Noorden en
Catarina ten
Wege, 1699

Claes Noorden hen onderwijzen alsof het zijn eigen kinderen waren. Daartegenover stond dat de jongens hem onverbiddeijk moesten gehoorzamen. Claes Noorden, die weduwnaar was, had een huwbare dochter. Een eventuele schoonzoon kreeg het recht de gieterij als knecht te dienen. Verschil in stand zou er altijd blijven!

Het gebouw

Het complex aan de Lijnbaansgracht bestond uit een werkplaats en een woning. Tot nu toe had het gezin Fremy daar gewoond. Maar in 1699 werden enkele ruimtes toegewezen aan Claes Noorden. Met nadruk is vermeld dat de zolder, de kelder, de tuin en de regenwaterbak voor gemeenschappelijk gebruik waren.

De weduwe hertrouwt

Tot zo ver leek alles tussen de maatschappartners goed geregeld. Maar er kwam al gauw een kink in de kabel, want in juli 1699 hertrouwde Catarina ten Wege. Bruidegom was Jan Albert de Grave, geschutgieter van beroep. Door dit huwelijk werd De Grave mede-eigenaar van het bedrijf en moest Claes Noorden zich in het vervolg schikken naar De Grave. Het maatschapcontract moest worden herzien maar, ondanks het bezoek in 1704 van een notaris aan Claes Noorden namens De Grave,

weigerde Noorden een nieuw contract te ondertekenen. Dit probleem werd op natuurlijke wijze opgelost door het overlijden van Catarina. Zij had De Grave drie kinderen geschonken, waarvan er bij haar overlijden in 1704 nog maar één in leven was. Door de dood van Catarina werd De Grave de eigenaar van het bedrijf.

In de jaren 1705-1715 kwam de gieterij in rustiger vaarwater. De Grave en Noorden slo-ten uiteindelijk een maatschap. Zij waren samen verantwoordelijk voor de productie van 37 luidklokken en zes klokkenspellen.

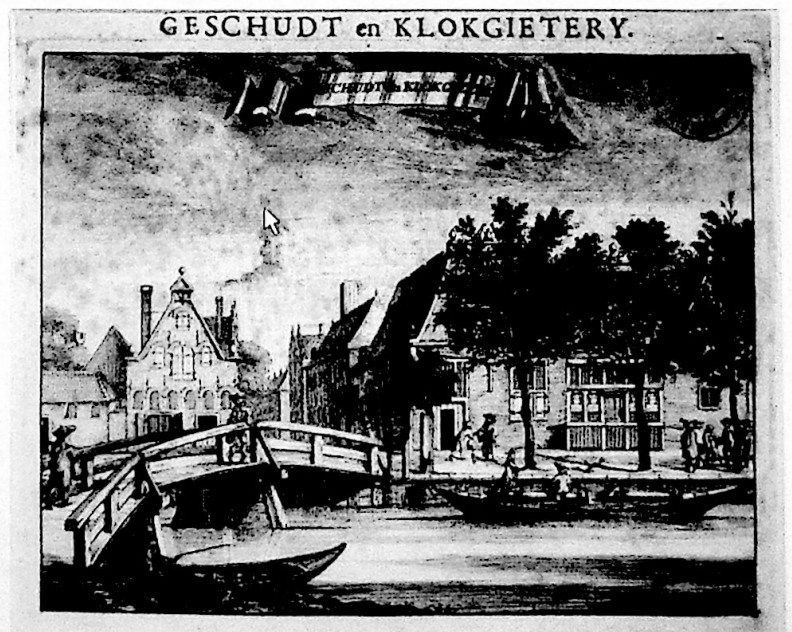
linksboven: Klokje uit 1699 voor de Westertoren met de namen van Claes Noorden op het rand-schrift en Catarina ten Wege op de flank

linksonder: Detail van het Hemony-kla-vier in de Zuidertoren met aanpas-singen uit 1699

rechtsboven: Het klokkens-pel van Mid-delburg, anno 1714, dat in 1940 verloren ging

rechtsonder: De klokkengie-terij aan de Baangracht anno 1693, waar sinds 1680 de stads-gieterij was gevestigd

Inventaris

Voor de afwikkeling van Catarina's nalatenschap werd in 1705 een inventarislijst opge- maakt van de huishouding en de gieterij. De kamers, keuken en overige vertrekken met hun meubilair, kleding en huishoudelijke arti- kelen werden in detail beschreven, compleet met een schatting van de waarde van elk arti- kel. Met nadruk wordt een mantel vermeld die had toebehoord aan Claude Fremy.

Dit document vergunt ons ook een kijkje in de gieterij. De drie ovens waren onderdeel van het gebouw en behoorden dus toe aan de stad. Maar de instrumenten en de gereed- schappen, zoals gietvormen, sjabonen, ruw koper en tin, gebroken klokken, ijzeren kle- pels, klokken en vijzels op voorraad en - ook nu weer - staafspellen, waren onderdeel van het bedrijf.

Stemproces

Het stemmen van de klokken is een essentieel onderdeel van het productieproces. Claes Noorden was dan wel de ervaren meester- knecht in de gieterij, maar hij was geen

meester in het stemmen. Wijlen André Lehr schreef eens: "Als Claes Noorden een goede stemmer was geweest, dan zouden de klokken van Fremy beter hebben geklonken". Maar er zijn duidelijke aanwijzingen dat de Amster- damse organist Sybrand van Noord (1659- 1705) in 1699 een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de muzikale kwaliteit van de klokken. Immers, de Tresorier van Amsterdam betaalde hem in 1699 en 1700 uit voor het stemmen van verschillende kleine klokken, de eerder genoemde uitbreidingen van de Amsterdamse Hemony-klokkenspellen. Bovendien is gedocumenteerd dat Van Noord in 1704 toezicht had (hield?) bij het gieten en stemmen van de drie klokkenspellen die Tsaar Peter de Grote had besteld voor de poorten van het Kremlin in Moskou. Van Noord heeft tot zijn dood zijn diensten aan de gieterij ver- leend.

Leven en dood ^{de}

In 1710 hertrouwde De Grave, maar dat huwe- lijk duurde maar een jaar, daar de vrouw over- leed, kort na de geboorte van een kind. Deze gebeurtenissen hebben het bedrijf evenwel niet bein- vloed. In 1716 overleed Claes Noorden, 83 jaar oud, twee keer weduwnaar. Hij had 54 jaar lang in de gieterij gewerkt. Bij zijn overlijden was van zijn zeven kinderen alleen de oudste nog in leven. Deze dochter was al weduwe en woonde bij haar vader in de gieterij. De Grave zette het bedrijf op zijn eentje voort. In de periode 1716 tot 1729 produceerde hij nog eens 56 luidklokken en vier klokkens- pellen, waaronder die van Potsdam, Berlijn en Hattem. In een derde huwelijk, geslo- ten in 1722, kreeg De Grave nog drie kinderen. Deze ver- bintenis eindigde in 1729 met de dood van De Grave zelf. Het derde kind werd post- huum geboren.

Fragment uit de inventaris van het huishouden van Catarine ten Wege anno 1705

Vier paer nieuwe lakens, ider paer acht gulden	32
Seven paer slaep lakens, ider paer ses guldens	42
Tien paer s[at]ijne sloopen, het paer drie guldens	30
Veertien paer groote sloopen, ider paer drie gulden	42
Ses gekeperde rosekransen tafellakens, het stuck drie gulden	18
Vijftig servetten	50
Een tafellaken, alsmede twaelf servetten en een hantdoeck	22
Ses en dertig servetten	15
Seven tafellakens	10
Seven en twintigh grouw servetten	10,16,0
Vier kleijne sloopjens	1
Elff vrouwen hemb[d]en	22
Seven en twintig witte doeken	20,5,0
Acht witte borstroeken	8
Vijff ond[er] broecken en twee over [bovenbroeken]	5
Dertig kroplappen	9
Achtien pa[e]r platte mouwetjens	10,16,0
[bedragen in guldens, stuivers, penningen]	348,7,0

Fragment uit de inventaris van de klokkengieterij anno 1705

Aen klokvormen tot dertig gulden, comt voor de helvt	15
Aen contante goederen de interest in qualite voorn, rakende	1919
Noch aen schoutelgens oft mensies van klokken soo groot als cleyn veertig stucks	
Vier octaven accordeerstaven met haer toebehoren	
Twaelf schoutelgens van vysels	
Noch eenig schauteljens daer canon vormen door geperfectioneert witen	
Noch eenige schautegons van klokken	
Achtien hondert pont klokken t hondert pont tot vijffthigh gulden	900
[Schautelgens, een verbastering van echantillons, zijn sjablonen; met dank aan wijlen André Lehr]	

Hoe nu verder

Nog in 1728, een jaar dus voor zijn overlijden, had De Grave de huurovereenkomst met het stadsbestuur met de gebruikelijke periode van zes jaar verlengd. Zijn weduwe Margareta Dralle kon daar-tot 1734 het bedrijf uitoefenen. Dit verklaart dat na De Grave's dood zijn naam nog op elf klokken is vermeld, overigens samen met die van Nicolaas Muller, die vermoedelijk de nieuwe meester-

SYBRANDUS VAN NOORD.

*Organist van de Maatschappij der Vermaant vortreffelice Organist
 Schenke van de Stadt van Noord in Den Haag
 Geboren den 15en Junij 1729 in de Stadt van Noord
 Overleden den 25en Junij 1779 in de Stadt van Noord
 Begraven den 27en Junij 1779 in de Stadt van Noord
 Na zijn overlijden werd zijn naam niet meer
 vermeld op de klokken van de Stadt van Noord
 en de klokken van de Stadt van Noord
 van den 15en Junij 1729 tot den 25en Junij 1779
 van den 27en Junij 1779 tot den 25en Junij 1779
 van den 27en Junij 1779 tot den 25en Junij 1779
 van den 27en Junij 1779 tot den 25en Junij 1779
 van den 27en Junij 1779 tot den 25en Junij 1779
 van den 27en Junij 1779 tot den 25en Junij 1779
 van den 27en Junij 1779 tot den 25en Junij 1779*

*De
 Amsterdamse
 organist
 Sybrand van
 Noord, klok-
 kenstemmer
 bij Jan Albert
 de Grave*

knecht was. André Lehr stelt ten onrechte het sterfjaar van De Grave op 1733, gebaseerd op de vermelding van diens naam op klokken. Maar de datum van de begrafenis in 1729 is een hard gegeven. In 1732 trouwt de weduwe met de klokkengieter Pieter Oudeborn. Vanaf dat moment wordt De Grave's naam niet meer op klokken

Klokkenspellen van Jan Albert de Grave

Van Jan Albert de Grave en Claas Noorden

Moskou 1702-1704 (3X)
 Sneek 1711
 Brussel - Heverlee - Leuven 1714
 Middelburg 1714

Van Jan Albert de Grave

Berlijn 1717
 Sint Petersburg 1720
 Potsdam 1721
 Hattum 1722-1727

vermeld, maar zij dragen nog wel de naam van Nicolaas Muller. Het stadsbestuur heeft in 1734 het contract van De Grave niet voortgezet met Dralle en Oudeborn, maar de gieterij verhuurd aan Ciprianus Crans uit Enkhuizen. Vanaf 1735 vermelden klokken uit Amsterdam voor het eerst de naam van Ciprianus Crans.

Noodlottige afloop

Helaas zijn alle klokkenspellen van De Grave verloren gegaan, hetzij door oorlog, hetzij door blikseminslag of brand. Ook gingen in de Tweede Wereldoorlog veel luidklokken van De Grave verloren. Maar heden ten dage zijn nog enkele van zijn luidklokken in gebruik. Eén ervan de enig overgeblevene en grootste van het driegeluid uit 1719 hangt in de toren van de Oude Kerk in Delft. Het is niet de Bourdon: die is niet van De Grave, maar van Hendrik van Trier.

Het onderzoek voor dit artikel werd verricht in het Stadsarchief van Amsterdam, in de literatuur en in Amsterdamse torens - Laura Meilink.

De luidklok van De Grave in de toren van de Oude Kerk in Delft.

